

De meidagen van 1940

Luuc Kooijmans

De meidagen van 1940

Een collectief dagboek

ALFABET UITGEVERS

2022

© Luuc Kooijmans
Omslagontwerp bij Barbara
Omslagbeeld Rotterdam, kort na de capitulatie, mei 1940.
Collectie Gerard Groeneveld
Typografie binnenwerk CeevanWee, Amsterdam

ISBN 978 90 213 4017 3
NUR 680

alfabetuitgevers.nl

Alfabet Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

De uitgever heeft niet alle rechthebbenden op de gebruikte teksten kunnen achterhalen. Wij verzoeken u eventuele aanspraken aan de uitgeverij kenbaar te maken.

Inhoud

Inleiding 7

Woensdag 1 mei	9
Donderdag 2 mei, hemelvaart	10
Vrijdag 3 mei	13
Zaterdag 4 mei	15
Zondag 5 mei	17
Maandag 6 mei	18
Dinsdag 7 mei	19
Woensdag 8 mei	23
Donderdag 9 mei	28
Vrijdag 10 mei	41
Zaterdag 11 mei	143
Zondag 12 mei, eerste pinksterdag	195
Maandag 13 mei, tweede pinksterdag	237
Dinsdag 14 mei	274
Woensdag 15 mei	331
Donderdag 16 mei	356
Vrijdag 17 mei	369
Zaterdag 18 mei	382
Zondag 19 mei	390
Maandag 20 mei	397
Dinsdag 21 mei	404
Woensdag 22 mei	409
Donderdag 23 mei	413
Vrijdag 24 mei	419
Zaterdag 25 mei	424
Zondag 26 mei	429
Maandag 27 mei	433
Dinsdag 28 mei	436

Woensdag 29 mei 439
Donderdag 30 mei 444
Vrijdag 31 mei 448

Verantwoording 453
Register 483

Inleiding

Wij weten met welke verschrikkingen de Tweede Wereldoorlog en de Duitse bezetting gepaard gingen, maar in mei 1940 wist men nog van niets. Er bestonden natuurlijk al wel duistere vermoedens, na wat er in de voorafgaande periode had plaatsgevonden. Duitsland onder Adolf Hitler was een land van gewelddadige onderdrukking geworden, met een uiterst agressieve politiek. Sinds de inval in Polen, begin september 1939, verkeerde het in oorlog met Frankrijk en Engeland. Nederland bleef neutraal, maar het was iedereen wel duidelijk dat desondanks het risico bestond dat Nederland zou worden aangevallen, zeker nadat in september 1939 een algehele mobilisatie in gang was gezet. Drie weken voordat de maand mei begon, op 9 april, waren Denemarken en Noorwegen aangevallen. Toch slaagde vrijwel iedereen erin om concrete gedachten aan een oorlog te negeren. Tot de vroege ochtend van 10 mei. En zelfs toen was het voor veel mensen moeilijk te geloven dat het werkelijk aan het gebeuren was.

Dit boek is een verzameling getuigenissen van de gebeurtenissen in de meidagen van 1940. Die gebeurtenissen worden niet beschouwd in de context van wat volgde. Het boek biedt geen terugblik, geen reconstructie vanuit het heden. Het gaat om de belevenis van het moment zelf, zoals die is vastgelegd in dagboeken en brieven. De getuigen beschrijven, heet van de naald, van dag tot dag wat ze meemaakten en wat daarbij op dat moment hun gedachten en emoties waren. Er zijn herinneringen bij van later datum, maar ook die hebben niet het karakter van een terugblik, maar van een herbeleven van dramatische dagen.

De meeste getuigenissen zijn niet van het soort waarmee geschiedenisboeken doorgaans worden gevuld: de memoires van bewindspersonen en militaire officieren. Hun stemmen worden hier ook gehoord, maar de meeste verhalen zijn toch afkomstig van

mensen van wie de aantekeningen en herinneringen wat minder beschouwend en soms wellicht wat minder gearticuleerd zijn. Zij schrijven zelden over politieke en militaire strategieën, maar vooral over wat ze om zich heen zagen gebeuren en wat hunzelf overkwam. Ze uiten hun zorgen over zoons aan het front, over onbereikbare familieleden en over hun huis tijdens een bombardement. Ze doen verslag van vlucht en evacuatie, van confrontaties met Duitse soldaten, van gebrek aan eerste levensbehoeften. Hun getuigenissen zijn veelal gepubliceerd op websites die zijn gewijd aan het plaatselijk verleden.

Een andere belangrijke bron van verhalen over het verstoorde dagelijks leven in de begindagen van de oorlog is natuurlijk de collectie dagboeken van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie. Indringende herinneringen aan de oorlogsdagen, zoals die werden beleefd door de soldaten in de stellingen, zijn vooral te vinden op de website die is gewijd aan de strijd om de Grebbeberg. Ze zijn uiteraard na de strijd opgetekend, maar ze laten ons voelen hoe het was om als dienstplichtige jongen terecht te komen in de hel van beschietingen en bombardementen, om kameraden te zien sneuvelen, om het bloed uit je lijf te zien spuiten als je werd getroffen door een versplinterde granaat, en om wanhopig te worden van uitputting, honger, kou en angst.

Al deze getuigenissen samen laten ons de meidagen van 1940 in al hun facetten meebeleven, rechtstreeks, alsof we er zelf bij waren.

Voor het idee en de opzet van deze verzamelde herinneringen ben ik schatplichtig aan Walter Kempowski (1929-2007), auteur van zowel talloze romans als van het levenswerk *Das Echolot*, dat als ondertitel heeft 'een collectief dagboek'. Vanaf de jaren tachtig verzamelde Kempowski fragmenten uit brieven, dagboeken en andere documenten en aan de hand daarvan reconstrueerde hij verschillende episodes uit de Tweede Wereldoorlog. Het eerste deel verscheen in 1993, het laatste in 2005. Dat laatste deel verscheen in 2020 in Nederlandse vertaling onder de titel *Zwanenzang*.

Woensdag 1 mei

‘Mooi weer met 1 Mei-viering op veel radiostations.’

Piet Bremer, 20 jaar, op Texel

‘Amice, welk een mooi en belangrijk werk hebt ge gedaan met de voortreffelijke vertaling van het Wilhelmus! Van harte geluk gewenscht met deze prestatie.

Wij zagen elkaar in lang niet; ge hebt, meen ik, met mijn vrouw nog geen kennis gemaakt. Het gaat ons zoo goed als het iemand in deze verpeste wereld kan gaan.’

*Johan Huizinga vanuit Leiden aan Adriaan Barnouw,
hoogleraar in New York*

Donderdag 2 mei, hemelvaart

‘Op Hemelvaartsdag was het stralend lenteweer. Ik was die dag (het wekelijks nummer van *De Groene Amsterdammer* was klaar) samen met mijn vrouw uit Amsterdam, waar wij woonden, naar het poldergebied gefietst even ten zuiden van de stille weg tussen Amstelveen en Ouderkerk. Uitkijkend over bloeiende weilanden, lagen wij daar een poos aan de rand van een brede sloot. Mijn vrouw was in verwachting; over luttele maanden zou, naar wij hoopten, ons eerste kind geboren worden. Ik boog mij over het spiegeland water, turend naar kleine vissen en watertorretjes, en besepte, besepte helder en tegelijk weemoedig, ’s mensen onmacht en de vergankelijkheid van zijn bestaan, de broosheid vooral van de rust die ons geschonken was. Hoe lang nog?’

*Lou de Jong, net 26 geworden, buitenlandredacteur
van De Groene Amsterdammer*

‘Beste Jan

Wij waren allen zeer blij te hooren, dat je gezondheidstoestand zooveel beter is. Ook Eddy, die momenteel nog bij ons logeert voor zijn archiefwerk, maar overmorgen weer naar Bergen vertrekt. Zij hebben daar nu een huis gehuurd aan een voor een polemisch temperament zeer passenden weg: Doorntjes 32. Noteer het maar, het is een vast adres, als Hitler wil en Bergen niet op een goeden dag geëvacueerd wordt.

Het laatste vredesjaar! Wij hebben hier van dag tot dag de gang van zaken in Noorwegen met spanning gevolgd; voorloopig hebben de moffen nog geen verpletterenden slag gehad, en zag het er voor de geallieerden zelfs vrij beroerd uit, maar vandaag zijn de be-

richten iets gunstiger. Maar wij onderschatten dien volksstam in Centraal Europa niet meer; meer en meer, hoe langer de oorlog duurt, zal het volk zich gaan identificeeren met het regime, dat zij tolereeren of haten, alleen omdat zij bang zijn voor een tweede Versailles; het is nu te ver gekomen om nog revolutie te maken en dan tevens nog tamelijk gunstige condities te bedingen, lijkt mij. En Muselein zit steeds maar op de wip, en laat zijn pers hevig brallen. Eén ding is duidelijk: Hitler, Mussolini en Stalin zijn alleen gradueel verschillend, in wezen komt dit soort menschen uit dezelfde wraakzuchtige lagen van hordeneuropa voort, en alvorens zij zijn opgeruimd, zal er geen vrede zijn.

Met dat al is de toestand voor Nederland op dit moment niet speciaal dreigend. De Staat van Beleg is afgekondigd, en eindelijk worden de NSBers eens behoorlijk aangepakt met de middelen, die zij begrijpen: huiszoekingen etc. Mussert wordt voor het gemak Quissert genoemd, en ik geloof, dat het niet alleen bij noemen blijft. Het is naar, dat wij politie maatregelen moeten bejubelen, maar wij doen het allemaal, voorzoover geen totalitaire agenten.

Er hangt, dunkt mij, ook voor ons veel af van Noorwegen. Krijgen de Duitschers daar de macht, dan zouden wij spoedig aan de beurt kunnen zijn. Worden zij eruit gesmeten, dan zouden zij het ook langs onzen weg kunnen probeeren. Maar vooruit, wij leven bij den dag.

Wij vragen ons altijd weer af, wanneer we jullie weer zullen zien, voor alles, en dan: waar. Deze wereld bevat mij niet. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat een eventueel plotseling verdwijnen van Hitler en zijn bende (dat god moge veroorzaken!) zoo verbijsterend voor mijn zenuwen zou zijn, dat ik een vacuum zou voelen van enorme diepte! Wij leven altijd maar weer op die zenuwen, en niemand weet, of wij er niet te veel van vergen, nog geheel afgezien van de mogelijkheid van den oorlog in eigen land. Mijn stemming golft op en neer met de krantenberichten, met ochtend- en avondblad zelfs.

Ik schrijf spoedig weer meer. Ons beider en Eddy's hartelijke groeten aan jullie allen en een extra stevige hand van je Menno.'

Schrijver Menno ter Braak vanuit Den Haag aan zijn collega Jan Greshoff in Kaapstad; Eddy is hun vriend Eddy du Perron

Vrijdag 3 mei

‘Bezorgdheid voor de Middellandse Zee, en zelfs voor ons land en België, heeft de Engelsen ook weerhouden om alles in te zetten op Zuid-Noorwegen, dat geeft Chamberlain te verstaan.’

Pieter Geyl, historicus, in een brief aan collega Carel Gerretson

‘s Morgens in alle vroegte gingen we er op uit om stellingen te graven. Het benodigde hout en gereedschap werd door een andere afdeling gehaald en gebracht, terwijl wij moesten graven en timmeren. Het was een mooie plaats en we konden ver kijken daar het op een berg lag.’

*De gemobiliseerde dienstplichtige soldaat Sjaak Vugts
uit Den Bosch, 20 jaar, op oefening bij Prattenburg
in de buurt van Veenendaal*

‘In Nederland werd het standpunt ingenomen, dat N.S.B.-neigingen geen reden voor ontslag waren, zolang daarvan in den dienst geenerlei hinder of nadeel werd ondervonden. Dit standpunt wordt in Nederlandsch-Indië, waar met geheel andere omstandigheden is rekening te houden, niet houdbaar geacht en dient een veel strengere maatstaf te worden aangelegd. Zonder hierop uitvoerig in te gaan, wordt eraan herinnerd, dat het bestuur van Nederlandsch-Indië door de Nederlandsche autoriteit ernstig geschaad zou worden, indien daarbij een diepgaand verschil van politiek inzicht tusschen de Nederlanders aan den dag zou treden, terwijl bovendien toelating en doorvoering van totalitaire beginselen weinig

goeds voor de inlandsche bevolking voorspelt, hetgeen tot vérgaande consequenties zou kunnen leiden.’

*Liberaal bestuurder Otto van Lidth de Jeude, 58 jaar,
sinds februari 1940 op dienstreis in Nederlands-Indië, in zijn dagboek*

Zaterdag 4 mei

‘Dringend sei darauf zu achten, dass nicht Deutschland der Erfinder der Aggressionsangst sei. Die Welt müsse den Engländern alles zutrauen, so dass diese stets als Aggressoren und Schuldige empfunden werden.’

Joseph Goebbels, de Duitse minister van Volksvoorlichting en Propaganda, in een richtlijn voor de Duitse pers

‘De Geallieerden ontruimen Noorwegen, behalve in het Noorden. Een grooter klap aan hun prestige is op het oogenblik niet denkbaar, en welk vertrouwen kunnen de overgebleven neutralen nog in de beteekenis van hun hulp en hun beloften stellen? Het begon met de straffelooze agressie van Japan tegen China ondanks het negenmogendheden verdrag. Daarna volgde de holle bluf tegen Italië in zijn Abyssinische plannen en toen de inlijving van Oostenrijk, het in den steek laten van Tsjechoslovakije en Polen. Nu Dene-marken en Noorwegen. Voorwaar, wij zijn op ons zelve aangewezen. De kans is groot, dat de volgende bliksemslag ons treft, met wellicht Italië, dat zich steeds meer aan den Duitschen kant schaart, als nieuwe belager der Engelschen en Franschen, die daarvoor nog minder dan tot dusver in het Noorden zullen kunnen ageeren.

Vijf jaar geleden verliet ons Miek, alsof zij welbewust naar een land van heerlijke schoonheid opsteeg en het rijk der verschrikking achter zich liet. Wederom is het een zonnige, kleurige lentetijd, waarin alles zingt van schoonere en hoogere dingen, en mijn gedachten zijn steeds bij haar. Gisteren was ik op de begraafplaats. Het was alsof men mij er alleen liet met hen die in ons voortleven.

Vandaag wandelde ik over de hei van Bussum naar Laren en vandaar naar den Soestdijkerstraatweg bij Heidepark. Vooral het laatste gedeelte, de afdaling naar het kleine Wasmear, vol water, zooals zelden voorkomt, was prachtig. En in de tuinen en bongerds bloeiden de Japansche kers en de perebomen.'

Ondernemer en bestuurder Ernst Heldring, 68 jaar, in zijn dagboek

'Zaterdagavond. Beste Pa, Moe, Allemaal. Hoe maakt U het allen? Nu ik hier in het paviljoen van "Ons Buiten", het militaire verenigingsgebouw, op mijn gemak zit onder genot van een sigaartje, wil ik even de pen ter hand nemen. Zoals ik in het kort al schreef is hier een pracht gelegenheid voor ons geopend. Werkelijk de militairen hebben het hier best. Het is een mooi buiten dicht bij onze kazerne. Een klein boschterrein met een vijver en roeibootjes en gezellige zitjes. Ook een tennisbaan is beschikbaar.'

*Briefkaart uit Vught van dienstplichtig soldaat Luc Kienhuis,
26 jaar, aan zijn familie in Den Haag*

Zondag 5 mei

‘Varsity voor het eerst in Amsterdam-Rijnkanaal. Groot succes. Dag van jolijt. Zullen we dit roeifeest voortaan elk jaar in Utrecht kunnen houden? Alles wijst er op.’

Dagboek van Gerhard ter Pelkwijk, burgemeester van Utrecht

‘Beste Henny,

Neem dit weinige voor lief. We zitten midden in de verhuisdrukte. Vanaf 1 Mei is ons adres: Doorntjes 32, Bergen (N.H.) Het is een allerprettigst huis.

Wanneer ik tot het “vervolg” van het *Land van Herkomst* kom, weet ik niet. Misschien veel later. De tijden zijn zoo, dat ik aan zoiets groots liever niet begin; ik ben er ook te onrustig voor, kan tot zulke dingen nu de noodige afstand niet nemen. Dirk v.H. *loopt* nu; maar voor nieuwe dingen kan ik mij nauwelijks concentree-ren. Dat het zoo beroerd gaat in het Noorden zit me ook dwars. Als de Moffen het winnen, hoeven we over een paar maanden niets meer te doen, dan worden we wel opgeruimd.’

Eddy du Perron, die aan het schrijven was over de achttiende-eeuwse regent en militair Dirk van Hogendorp, aan collega Hendrik Marsman

Maandag 6 mei

‘Bij ons werden twee militairen ingekwartierd, een eerste-luitenant en een sergeant. Het was tegen de regels als officieren en onder-officieren aan een zelfde tafel zaten, zeiden ze allebei. Mijn moeder is voor zoveel discipline gewicht, dus dineerde de luitenant in de eetkamer, en de sergeant bij het dienstmeisje in de keuken.’

*Jan van der Weel, 10 jaar, leerling van de vijfde klas
van de lagere school in Middelburg*

‘Beste Menno,

Schrijven valt mij nu wel héél moeilijk, te midden van een zoo pijnlijke onzekerheid. Ik hoop van ganser harte dat Roosevelt Mussolini van een schandelijke dwaasheid kan weerhouden. Het verheugt mij dat onze regering wat krasser tegen onze quislings optreedt. Maar waarom is Mussert nog niet gefusilleerd? Zoiets moet toch met de staat van beleg mogelijk zijn.

Wij leven in een geheel verschillende toestand: jij in steeds vernieuwde spanningen, ik in een dikke, doffe downheid, in een donkere kuil met geen enkel uitzicht.

Ik vind eigenlijk niets belangrijk genoeg om te melden! Spoedig méér en beter! Vergeef deze korte brief. Met héél veel liefs voor Ant,

veel handen van geheel je

Jan.’

Schrijver Jan Greshoff vanuit Kaapstad aan Menno ter Braak

Dinsdag 7 mei

‘Dinsdagmiddag, 15 uur. De gehele compagnie staat aangetreden op de appèlplaats voor de barakken te Leersum om te luisteren naar wat de Compagniescommandant te zeggen heeft. Deze entameert het bekende chapiter verlof. En gaat aldus te werk: jij hebt verlof gehad met Kerstmis, jij met Nieuwjaar, jij het mooie verlof met Paschen, weg met jullie. En na veel schiften blijven er dan enkele boffers over, die de Pinksterdagen verlof zullen hebben. En midden in deze beraadslaging verschijnt plotseling een soldaat: “Kapitein, houd maar op, alle verloven zijn ingetrokken.”’

Reserve eerste luitenant L.P.H. Haring, Leersum

‘4 Mei ging ik met verlof en keerde maandag 6 mei terug. De volgende dag werden alle verloven en permissies ingetrokken. Het deed ons niet zoveel; er waren al een paar maal internationale verwickelingen geweest die zulks veroorzaakten. We hoopten wel dat die ‘flauwekul’ met Pinksteren – de aanstaande Zondag – over zou zijn.’

Soldaat-schrijver Jan Polman, Rhenen

‘Van de familie Van Ewijk had ik een prachtig bouquet seringen meegekregen voor H. Toen we in de buurt van Doorn met de tram aangekomen waren werd deze gelast te stoppen op bevel van de Marechaussee. Hier hoorden we de ontstellende tijding dat alle verloven waren ingetrokken, geen enkele uitgezonderd. We moesten dus weer terugkeeren. Onderweg vroeg een dame mij of zij nu de seringen mocht hebben.

Tegen 5 uur werd ik uit Groningen opgebeld en vroeg H. wat of ze moest doen, thuisblijven of weggaan daar we afgesproken hadden dat wanneer de toestand ernstig was zij achter de Waterlinie zou gaan. We wisten niet wat er aan de hand was en daarom adviseerde ik voorloopig thuis te blijven.'

*Samuel Palm uit Groningen, als soldaat gelegerd in Amerongen,
terwijl zijn vrouw thuiszit met hun zoontje Eddy – Ephraïm –
van een jaar oud*

'Na de middag toch heel gezellig doorgebracht te hebben met Annie, moest ik spoedig weer vertrekken. Mijn ouders met de hond Clara brachten ons beiden naar het station en op het perron ontmoetten wij soldaat Gerard van Hulten uit Waalwijk, die vertelde dat ook zijn verlof plotseling ingetrokken was. Even mijn ouders voorgesteld en gezamenlijk gewacht op de trein. De trein vanuit Den Bosch voor de richting Nijmegen waarmee Annie zou vertrekken had enige vertraging, om 22.22 uur in plaats van 22.09 uur. Het was erg druk, overal vol met militairen en alle rangen waren vertegenwoordigd. Daar liep de trein binnen en moesten we afscheid nemen, wat voor velen erg emotioneel was, huilende moeders en verloofdes en we hoopten maar op een spoedig weerzien.'

*Soldaat Sjaak Vugts uit Den Bosch, gelegerd bij Prattenburg
in de buurt van Veenendaal*

'Als het ANP berichten uitzendt, staan we allemaal in gespannen aandacht om de radio. Mijn slaapie zegt, dat we vanavond wel niet meer uit mogen gaan. Ik maak hem heftige verwijten over zijn pessimisme, doch helaas bleek hij gelijk te hebben. Op het appel van 8 uur deelde de kapitein ons mede, dat wij in de kazerne geconsigneerd zijn en dat wij het gebouw niet dan in uiterste noodzaak mogen verlaten. Voor het gaan naar de latrines, die toch op nog geen 15 meter afstand waren gelegen, moet aan de sergeanten toestemming worden gevraagd.

Het wordt een avond van koortsachtige bedrijvigheid. Kisten met scherpe munitie worden aangedragen en uitgedeeld, totdat onze patroontasschen gevuld zijn. Trommels voor de lichte mitrailleur worden gereedgemaakt en schutters en helpers voor dit wapen aangewezen. De korporaals, die de meeste ervaring hadden, moesten het machinegeweer zoonoodig bedienen. Het dragen van dit wapen lieten ze aan ons over.

Wij krijgen noodrantsoenen, bestaande uit drie blikjes scheepsbeschuit en een blikje gehakt. Onze uitrusting werd volledig op oorlogssterkte gebracht. Tenslotte werd onze bepakking in orde gemaakt voor onverwijld vertrek. De stemming onder ons was kalm en zelfs een weinig geamuseerd. We waren van mening dat het hier slechts een oefening gold die de werkelijkheid zooveel mogelijk moest benaderen.'

Soldaat H. Kamp, Haarlem

Wat ontzettend dat de verloven zijn ingetrokken, nu is 't Pinksterverlof naar de maan. Wat heb ik een medelijde met jullie. Je plannen met Redien en Joy waren zoo gezellig. Zijn jullie nog op 't Instituut, of op je oorlogsbestemming? Je brief kwam vanmiddag. Laat me nu per omgaande weten of je en welke Pinksterdag je met ons zou kunnen eten in den Helder.'

*Brief van Martina Cornelia Nijhoff uit Amsterdam aan haar zoon,
adelborst Robby Boele van Hensbroek in Den Helder*

'Ik wist, dat men in Noorwegen op de wegen met vliegtuigen was geland en dat de Duitsers van plan waren om ook bij ons de grote autowegen neer te strijken. Ik heb toen generaal Winkelman opgebeld en gezegd, dat ik daarover niet gerust was en dat daaraan iets moest worden gedaan. Hij antwoordde mij: Ik zal er naar informeren en mijn technische adviseur er over raadplegen. Hij belde mij enige tijd daarna op en deelde mede, dat hij er met generaal Best over had gesproken. Deze had gezegd, dat het onmogelijk

was. Ik zeide toen: Houd mij ten goede, dat generaal Best dat zegt, maar ik voel mij niet verantwoord, als de wegen zo blijven. U begrijpt, zei hij, indien mijn adviseur op dit gebied het gevaar niet inziet, dan wordt het voor mij moeilijk tegen diens technisch advies in te gaan. Daar zat wel een grond van waarheid in en daarom vroeg ik: Heeft u bezwaren, dat ik er wat aan doe in overleg met de Minister van Waterstaat?’

Adriaan Dijkhoorn, minister van Defensie

‘Reeds Dinsdag vóór het uitbreken van den oorlog waren blijkbaar de inlichtingen, waarover onze regeering beschikte van dien aard, dat haar verhoogde waakzaamheid geboden leek. Wij kregen bevel de stellingen te bezetten. Het aller allernoodigste bijeengepakt trokken wij de loopgraven in. Een nieuwe, spannende tijd, zooals er tevoren reeds meerdere waren geweest, was aangebroken!’

Veldpredikant Greeven, 31 jaar

‘De nacht verloopt rustig, alleen tegen 3 uur in de morgen een bericht, waarbij de vernietiging wordt bevolen van persoonlijke, geheime en zeer geheime stukken, voor zover niet onmiddellijk voor gebruik nodig, zulks te doen op ’t moment waarop de vijand de grens overschrijdt. De soldaat Zevenbergen en ik kijken elkaar aan, er gaat toch een lichte huivering door me als ik ’t bericht herlees. Ik geef Zevenbergen op aanstonds de sergeant-majoor te waarschuwen. Hij komt terug met de boodschap dat de majoor heeft geantwoord voor die flauwe kul niet uit zijn bed te komen, want zo’n bericht had ie bij vorige gelegenheden ook al gehad en toen was er geen vuiltje aan de lucht geweest. Wij herademen.’

*Jan Westen, 32 jaar, onderwijzer en huisvader uit Groningen,
als korporaal in Bergen aan Zee, op wacht in een bureau
van zijn regiment*

Woensdag 8 mei

‘Vandaag gebeurde er niets bijzonders, en men schijnt den indruk te hebben, dat ook deze bui weer overdrijven zal. Geleerd door Noorwegen, neemt men een nieuwen voorzorgsmaatregel: de nieuwe breede autowegen zijn gebleken uitstekende landingsterreinen voor vliegtuigen te zijn. Zij worden dus door erop geplaatste lastwagens en andere voertuigen onbruikbaar gemaakt, in afwachting van een meer definitieve belemmeringen, waarvoor men over den weg gespannen draden op het oog schijnt te hebben.

Aan de hand van den eenige weken geleden voor het geheele land afgekondigden staat van beleg zijn een goede twintig staatsgevaarlijke individuen geknipt en, naar ik hoor, op Goeree in een daarvoor ingericht, met een diepe gracht en geladen electriche draden omgeven kamp opgesloten. Er moet ruimte voor meer zijn, en zonder twijfel is het aantal landverraders dat nog rondloopt aanzienlijk. Deze maatregel komt te laat.’

Ernst Heldring, in zijn dagboek

‘Führer ist sehr erregt, geht dann gegen sein Gefühl, wie er sagt, die Genehmigung zur Verschiebung auf 10.5. Aber keinen Tag mehr länger.’

Generaal Alfred Jodl over het vaststellen van het tijdstip van de aanval, dat vanwege de weersomstandigheden al enige malen was verschoven

‘We hebben bericht uit Berlijn gekregen, dat men in Berlijnse militaire kringen zeer teleurgesteld is, want daar hebben ze al het be-

richt gekregen dat de wegen versperd zijn. Dus dat schijnt hun plannen in de war gejaagd te hebben.’

*Minister van Buitenlandse Zaken Eelco van Kleffens aan
minister van Waterstaat Willem Albarda*

‘Weitere Beobachtungen: Schiphof samtliche Flugzeuge startbereit am Platzrand verteilt. Zwei Panzerwagen auf dem Flugbahnsteig. Von Leiden bis Amsterdam je 400 Meter ein Lastwagen. Alle Brücken der Autobahn Amsterdam-Haag militärisch mit Maschinengewehren besetzt.’

*Ralph Wenninger, de Duitse luchtvaart-attaché in Den Haag,
in een telegram naar Berlijn*

‘Fabius zei: “Hare Majesteit mag niet verontrust worden, want dan wordt zij bang.” Ik zei: “Dat geeft niet, de koningin heeft recht om te weten hoe de internationale situatie is.”

Generaal Fabius is naar Hare Majesteit gegaan en om ongeveer kwart voor twaalf weer teruggekomen voor de lunch. Nogal opgewekt vertelde hij, dat hij Hare Majesteit had ingelicht, maar dat van het ultimatum had hij maar achterwege gelaten, “want dan zou zij bang zijn geworden...” Op dat moment hebben Römer en ik beiden “Godverdomme!” geroepen en gezegd: “En nu gaat u terug, vanmiddag, want u moet het wèl vertellen!”

*Kapitein Jan Somer over zijn chef, generaal Hendrik Fabius, die
de koningin moest vertellen dat het gerucht rondging dat
Duitsland een ultimatum zou stellen aan Nederland*

‘Koffie gedronken in Robinson’s Café. Daarna lunch in de grill-room van het Raffles Hotel, waarbij ook de ’s morgens ontbrekende echtgenooten aanwezig. Een zeer vroolijke partij, waarna wij door de dames naar het vliegveld werden uitgeleide gedaan en

waar wij een zeer teeder afscheid namen, nadat wij nog hadden zorg gedragen, dat zij bij thuiskomst bloemen vinden als dank voor de genoten gastvrijheid.'

Otto van Lidth de Jeude, Nederlands-Indië

'Wij werden ingekwartierd op de Nassaukade en met een korporaal, die als kwartiermaker fungeerde, togen we naar onze gastheeren, die ons niet altijd even vriendelijk ontvingen. De menschen uit de omliggende huizen stroomden naar buiten en veroorzaakten een complete volksoploop. Tenslotten belandden we allen waar we wezen moesten.

Een zekere familie Acda op no.11 verleende mij onderdak. Het waren zeer hartelijke menschen, die mij niet als een noodzakelijk kwaad beschouwden en zoo stonden wij al spoedig op zeer vertrouwelijke voet met elkander. Een van mijn eerste vragen was of er kleine kinderen in huis waren, die met mijn wapens kwaad konden. Dit bleek niet het geval te zijn, zoodat ik mijn geheele zoodje in alle gemoedsrust op de zolderkamer kon neerkwakken, die inmiddels voor mij in gereedheid was gebracht. Men rekende blijkbaar op een lang verblijf.

Soldaat Verhage, in het dagelijksch leven tramconducteur, werd door z'n hospita de deur uitgepest en deze scène bracht een relletje met zich mee, waaraan de politie nog te pas moest komen. De vergoeding, die onze kwartiergevers ontvingen, was f.1 per soldaat.'

Soldaat H. Kamp, Amsterdam

'Beste Sander,

Zoeven telefoneerde ik met Greet; je gaat goed vooruit, hoorde ik. Proficiat. Ik heb een helsche angst voor operaties, maar het is verstandig van jou geweest er doorheen te bijten. Nu worden het misschien prettige dagen: zon in de ziekenkamer en je iederen dag beter voelend. En met die ingetrokken verloven heb je voorloopig

niets te maken! Ellendige boel, waarin we leven. Van dag tot dag schrik op schrik.

Ik ga zoo veel mogelijk buiten de stad; aan "Het Kalfje", dat je wel zult kennen, vind ik nog poëzie.

Zestien gedichten wilde je uitgeven in het najaar, ik zal er wel veel meer hebben, maar, als Hitler het toelaat, wil ik mij toch tot dat aantal beperken.

Van het Amsterdamsche front verder geen nieuws. Er wordt gewerkt en geleefd, zoo goed en kwaad als het gaat; het is in dit verband, dat ik je verzoek mij, indien mogelijk zéér spoedig, het honorarium over Mei te sturen; ik heb het broodnoodig. Ik hoop, dat je spoedig mag opstaan, en van de zeelucht mag genieten.

Hartelijks

Je Eddie.'

Dichter Ed Hoornik aan uitgever Sander Stols

'Omtrent den toestand tast iedereen volmaakt in het duister.'

Fré van der Schrieck, luitenant-kolonel, 59 jaar, Deurne

'Woensdagmiddag 8 Mei ben ik vrij en ga ik visiten. Om 7 uur ben ik weer terug op 't bureau waar ik verneem dat we a.s. Vrijdagmorgen naar de Neerkant gaan voor een paar dagen oefenen in de stellingen. In 't midden van de volgende week zullen we terug zijn.

De avond en de nacht verlopen rustig. Ik breng de hele nacht door met raadsels opgeven, moppen tappen enz. Ik doe tegen de morgen een vergeefse poging een brief op de machine naar huis te tikken, d.w.z. 't tikken gaat wel, maar 't lint is juist op en ik kan 't niet goed terugdraaid krijgen.'

Korporaal Jan Westen, op wacht in Asten in de Peel

‘Zus den geheelen dag naar Arnhem, kwam ’s avonds laat huis, daar van Arnhem komende bus bij de Nijmeegse brug werd opgehouden door de soldaten. In den nacht van Woensdag op Donderdag hoorden we zwaar schieten in Duitschland. De eerste gedachte was: onweer, de tweede: oorlog. De stem van Zus: “Nel, hoor je ’t ook?” ’t Geluid kwam niet naderbij en hield na een poos geheel op.’

Petronella Dozy, 50 jaar, in Villa Vogelsangh bij Groesbeek

Donderdag 9 mei

‘Ochtendbladen geven uit Berlijn geruststellende verklaring. Geruchten over een Duitschen inval worden “categorisch” tegengesproken. Er is “geen woord van waar”. ’s Middags raadsvergadering. Na afloop bezichtiging van raam met gebrande glazen in nieuwe gebouw voor Bevolking. In de avondbladen lezen wij “dat de spanning is verminderd”. Verder wenken voor vakantiegangers: “ga gerust op reis en geniet van het schone in eigen land”.’

Burgemeester Ter Pelkwijk, Utrecht

‘Het Lyceum heeft een keurige prikkeldraadomheining gekregen. Chamberlain is minder populair als eerder, vooral wel door de rustige politiek, die niet doortastend is.’

Piet Bremer, op Texel

‘Spanning, maar toch: de regering is waakzaam: de verdachte elementen zijn geïnterneerd; we hebben gehoord de mededeelingen van minister De Geer, dat 21 personen die door hun daden de veiligheid van ons land in gevaar brachten zijn gearresteerd.

Alles in bloei. Onze brem staat zo prachtig te bloeien. We zullen vrijdag op de markt nog wat bloemetjes kopen.’

Leendert Marinus Verhorst, gepensioneerd schoolhoofd in Zwolle

‘Beste Freddy, we komen langzaam op orde maar er ontbreekt nog van allerlei, onder andere een schrijftafel. Ik ben vrij beroerd, hoewel het niets ernstig is. De dokter hier heeft mij een soort kuur voorgeschreven, die vrij precies is wat ik mij al had voorgenomen: wandelen, veel buiten, goed slapen, tonicum, en allerlei hulpmiddelen van niks, maar tenslotte: rust, dat is: licht werk. Ik hoop dat een maand van dit regiem me heelemaal opknappt.’

*Eddy du Perron, vanuit Bergen aan zijn vriend Freddy Batten
in Den Haag*

‘Als der Oberleutnant zu uns sprach, schien es mir als stunde mein Herz für den Bruchteil einer Sekunde still. Dann aber durchdrang mich ein ganz bestimmtes, festes Empfinden, ein Gefühl der Fröhlichkeit und Freude: endlich würde die Zeit anbrechen für mich, in der auch ich zeigen können würde, dass ich ein Nationalsozialist bin, bereit zum Opfer für meinen Führer und mein Vaterland, das der Engländer zugleich mit Belgien zum Kriegsschauplatz machen wollte.’

*Martin van Haalem, 27, krijgt in het Duitse militaire trainingskamp
Asperden te horen wat die nacht zijn opdracht is: een overval
op de spoorbrug bij Gennep, in een nagemaakt uniform
van de Nederlandse marechaussee*

‘Zal ik morgen ook verdwenen zijn, opgeborgen? Iedereen in Nederland die ’s ochtends zijn huis verlaat, kan immers vandaag de dag gevaarlijk worden geacht voor de rust en de orde.’

*NSB-leider Anton Mussert in een artikel voor Volk en Vaderland,
het weekblad van de NSB*

‘Ik ben ziek en moet wat kuren. Krijg bovendien, dat wil zeggen desalniettemin, met de Pinksterdagen allerlei menschen. Als ik het overleef, kom dan bijvoorbeeld Zaterdag 18. Maar schrijf nog even vooruit, wil je?’

Eddy du Perron, vanuit Bergen aan zijn vriend Emiel van Moerkerken

‘De dokter hier heeft me onderzocht en neemt zich voor me in orde te krijgen. Als het nu maar mooi weer wordt. Belangrijk is het in geen enkel opzicht, maar rust en veel buiten natuurlijk hoofdschotel.’

Eddy du Perron, vanuit Bergen aan de jurist Hugo Samkalden

‘Weer slapen van 9 uur ’s morgens tot 3 uur ’s middags. Dan pak ik mijn ransel en maak mijn uitrusting in orde voor de oefening die morgenvroeg zal beginnen. Alleen ’t hoognodige hoeft meegenomen te worden: wat handdoeken, een verschoning, mijn scheergereedschap; de rest blijft in ’t kwartier, we komen immers spoedig terug. Mijn tentzeil leg ik klaar om daar morgenvroeg na ’t opstaan mijn beide dekens in te pakken, want die moeten ook mee. Mijn particuliere spullen pak ik in mijn koffertje, zodat ze niemand in de weg zullen liggen, terwijl ik weg ben. Tegen de avond ga ik naar Van der Heijden. Er is gebak en de avond is om voor we ’t weten. Ik ga vroeg naar bed want morgen is ’t appèl al om zeven uur.’

Korporaal Jan Westen, Asten

‘k Ben ’s avonds werkelijk moe. Twee dagen 25 kilometer, vier malen de helling, en de uiterste punten van onze loopgraven liggen nog 1750 meter van elkaar. Maar... we zijn trotsch op onze stelling. Zij is sterk, drie meter en meer is de borstwering, goed

gemaskeerd in 'n bosch van lage berken en eiken; de keuken staat klaar.'

Luitenant Haring, bij de Amerongse Berg

'Op Donderdag waren we uit school bij Mien Wildeman op verjaardagsvisite. Daar werden we nota bene getraceerd op versche aardbeien. We spraken natuurlijk nergens anders over dan over de oorlog. Winterwerp – een nog groter optimist dan ik – legde uit dat de moffen het nooit in hun hoofd zouden halen om ons land, België en Frankrijk aan te vallen. Hij goochelde zo met dikke cijfers en had zoveel vertrouwen in de paraatheid van onze regering, dat we het tenslotte met hem eens waren.'

J.J. van Dijk, onderwijzer in Paterswolde

'Zo brak donderdag aan, gewoon als anders, met appèl, paarden verzorgen en oefeningen houden. 's Avonds werd er nog gekaart en de toestand besproken en togen wij om 23.00 uur naar onze krib. Alles was in diepe rust en de schildwachten deden hun plicht en waakten over ons en de stukken.'

Soldaat Sjaak Vugts, bij Veenendaal

'Beste Pa, Moe & Allemaal. Terwijl ik hier vanavond in de R.K. Militaire Vereniging zit, terwijl er een kleine band speelt, wil ik even een paar lettertjes schrijven. U moest hier even om een hoekje kunnen kijken, dan zag U Veltmeijer in volle actie. Hij houdt hier vanavond een conférence. Ik bemerkte het pas toen ik hier met een collega binnenkwam van een heerlijk fietstochtje. Dat doen we hier geregeld, 's ochtends voor het bureau openen en 's avonds direct na het eten. Vanavond een tocht rond den IJzeren Man en door de bosschen. Voor Veltmeijer is het een ideale avond dat begrijpt U wel, hij kan springen en dansen. Zijn moppen slaan goed in en de

jongens, vooral mijn oude Compagnie, lachen zich hier een hoedje!

Nu wat anders, met de aanstaande Pinksterdagen is het hier natuurlijk druk, een pracht omgeving. Piet, heb jij geen zin om eens een vacantie uitstapje te maken naar Vught. Het is best gezellig, we gaan dan wat fietsen. Schrijf eens, een dagretour en het is een koopje! Piet schrijf even hoe of wat. 1e of 2e Pinksterdag.'

Soldaat Luc Kienhuis vanuit Vught aan zijn familie in Den Haag

'Weinig vermoedden we, dat we op Donderdag 9 Mei de deur van het bureau voor het laatst achter ons dicht deden. We dachten aan een oefening. Op het bureau werd altijd hard gewerkt. Stukken, soms met belangrijke, soms met de onnozelle inhoud, moesten beantwoord worden. Maar de vrolijke toon ontbrak nooit. Daar zorgde onze kapitein wel voor, die nu eens een vrolijk voorval uit de vorige mobilisatie vertelde, dan weer met welgerichte schoten sigaretten op de hoofden van het bureaupersoneel afvuurde. Er heerste altijd een prettige stemming.'

Sergeant G.W. Gijsbers, Wageningen

'Oster en ik hebben toen samen in de stad gegeten. Dat was natuurlijk min of meer een begrafenismaal. Ik ben om halftien met hem meegegaan naar het Oberkommando der Wehrmacht. Ik heb buiten in het donker gewacht, waarbij Oster na twintig minuten terugkwam en zei: "Mein lieber Freund, jetzt ist es wirklich aus. Es sind keine Gegenbefehle gegeben. Das Schwein ist abgefahren zur Westfront, jetzt ist es wirklich endgültig aus. Hoffentlich sehen wir uns nach diesem Krieg wieder."

De Nederlandse militair attaché in Berlijn, Bert Sas, vertelt hoe hij afscheid nam van zijn Duitse informant, Hans Oster, kolonel van de Abwehr

‘Ik zei: “Post, je kent mijn stem, nietwaar, ik ben Sas in Berlijn. Ik heb je nog maar één ding te zeggen: morgenvroeg bij het aanbreken van de dag. Houd je taai! Wil je het even herhalen? Je begrijpt het natuurlijk wel.” Hij heeft het herhaald en heeft aan het slot gezegd: “Dus brief 210 ontvangen.” Ik heb dat herhaald en gezegd: “Ja, brief 210 ontvangen.” Dat was een code-afspraken die wij op het laatste ogenblik nog gemaakt hadden. “Brief 210” betekende “invasie” en de twee laatste cijfers zouden de dag aangeven van de invasie.’

Bert Sas over zijn telefoongesprek vanuit Berlijn met de marine-adjutant van minister van Defensie Dijkhoorn

‘Mededeling relatie militaire attaché begin offensief morgen bij aanbreken van de dag. Volgens hem volkomen zeker.’

Bericht van het Nederlandse gezantschap in Berlijn aan het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag

‘Van de grens komen zeer verontrustende berichten, weest derhalve op uw hoede’

Telexbericht van opperbevelhebber Henri Winkelman aan de commandant van het veldleger, 20.45 uur

‘De dag was verlopen zonder enige onrustbarende voortekenen, tot de avond viel. Het was een mooie lente-avond. Mijn vrouw en ik maakten na het avondeten een korte wandeling. Om ongeveer half negen – wij waren juist thuisgekomen – kreeg ik per telefoon een boodschap van het ministerie van defensie: er was slecht nieuws. Onze Inlichtingendienst had de waarschuwing gegeven dat de Duitsers Nederland zouden aanvallen: “morgen bij het aanbreken van den dag; houdt U goed”.

Uit militair oogpunt kon er weinig meer worden verricht. Elke

man was op zijn post; alle voorzorgen waren genomen. Nederland was bereid zijn onzijdigheid tot het uiterste te verdedigen. Ik raadslaagde per telefoon met mijn collega's. Wij kwamen overeen dat de minister van defensie onmiddellijk naar mijn huis zou komen, waar wij die nacht ons hoofdkwartier zouden vestigen.'

Minister van Buitenlandse Zaken Van Kleffens, Den Haag

'Nooit zal ik het ogenblik waarop ik afscheid van vrouw en dochter nam, vergeten. Ik voelde dat we allen dachten: "Wanneer zullen we elkaar terugzien? Zullen we elkaar wel ooit terugzien?" Maar ik had haast, ik moest weg. Ik heb diepe bewondering voor mijn vrouw en dochter, zo goed hebben zij zich gehouden. Krachtig en flink stonden ze daar in de voortuin toen ik wegreed. "Het allerbeste, sterkte en houd je maar flink", klonk het over en weer.'

Minister van Defensie Adriaan Dijkhoorn over zijn vertrek, die avond om half elf, uit Delft naar Den Haag

'Ik merkte sarcastisch op dat hij ook de Duitse militair-attaché wel kon opbellen om te vragen of het waar was, dat de Duitsers in de komende nacht Nederland zouden binnenvallen. In stede van mijn ironie te begrijpen, moedigde generaal Fabius het idee nog aan en inderdaad belde overste Van de Plassche de Duitse luchtvaart-attaché, generaal Wenninger, op. Het bleek (althans zo deed mevrouw Wenninger, die overste Van de Plassche te woord stond, voorkomen) dat generaal Wenninger niet thuis was. Dientengevolge ontspoon zich met mevrouw Wenninger een geanimeerd discours over een uitstapje naar de tulpenvelden gedurende de Pinksterdagen; overste Van de Plassche zou wel voor een permit zorgen. Aan het slot stelde overste Van de Plassche schertsend de vraag of mevrouw Wenninger ook op de hoogte was van de geruchten dat het Duitse leger in de komende nacht Nederland zou binnenvallen. Zonder twijfel zal het antwoord van mevrouw Wenninger ontkennend geweest zijn, doch enige minuten later belde

generaal Wenninger zelf terug en deelde mee dat hij zich verwonderde over de in omloop zijnde geruchten. Hij gaf de verzekering dat Duitsland tegen Nederland niets in het schild voerde.'

Kapitein Jan Somer over luitenant-kolonel J.G.M. van de Plassche, hoofd van de afdeling inlichtingen van het Algemeen Hoofdkwartier

'Ik ga lekker nog een biertje drinken en wens niet meer gestoord te worden. Ze komen toch niet.'

Luitenant-kolonel Van de Plassche

'Nog een zenuwpatient! Jullie zitten de zaak te alarmeren en op te jagen! Ik geloof van de hele zaak geen donder. Heb je mijn strategische lessen gevolgd? Als ik geweten had dat je zo zou optreden, had je van mij nooit voldoende gekregen. Deze berichten zijn vals en ik geloof dat het een afleidingsmanoeuvre is. Een strategische overval gaan ze niet van te voren aankondigen!'

Luitenant-kolonel J. Wilson, hoofd van de afdeling Operaties van het Algemeen Hoofdkwartier, tegen kapitein Römer van de inlichtingendienst

'De avond verliep normaal als de andere. In de kantine was een filmvoorstelling die door alle militairen was bijgewoond. Daar mijn vrouw en kinderen, die Hemelvaartsdag waren gekomen en tot na Pinksteren zouden blijven, in mijn kwartier logeerden, was ik direct na beëindiging van de bureauwerkzaamheden naar huis gegaan, in tegenstelling tot verschillende collega's die naar de Officierskantine in Druten waren gegaan, om met de kapitein Buwalda diens verloving te vieren. Te circa 23.00 uur begaven wij ons naar bed, doch ik lag nauwelijks of een ordonnans kwam mij roepen aan het raam, met de mededeling dat op last van het Regimentsbureau onmiddellijk een officier de telefoon moest bewaken. Dat ze

mij tijdens mijn slaap kwamen roepen, was niet vreemd, daar had ik nu eenmaal de functie van duvelstoejager voor. De order zelf was echter wel zonderling, daar de telefoon op het Bataljonsbureau permanent werd bewaakt door speciaal daartoe opgeleid personeel. Juist toen ik het bureau binnenkwam, was de kapitein-adjutant van het Regiment aan de telefoon, die mij mededeelde dat de toestand kritiek was. Het Bataljon diende te worden gealarmeerd daar de stellingen ten spoedigste zouden moeten worden betrokken. Nadere orders zouden spoedig volgen.'

Luitenant-adjutant Wim Lingen, 31 jaar, uit Voorburg, gelegerd in het dorp Puiflijk bij Druten in het land van Maas en Waal

'Om 7 uur wordt de cantine geopend, de kaartjes zijn voor het grootste gedeelte al voorverkocht, en tegen half acht is de zaal tot in de uiterste hoeken bezet. De hoofdfilm die hedenavond gedraaid wordt is "Robinhood". Het is een prachtige kleurenfilm, waarin wij zien hoe een volk door zijn regeerders alleen maar wordt goedgevonden om belasting te betalen. Robinhood werpt zich op als aanvoerder der ontevreden en spoort het volk aan tot openlijk verzet en hun land van de vreemde overheersers te ontdoen.

Om 11 uur liggen wij allen op onzen stroozak om rustig te gaan slapen. Dit is echter maar van korten duur: om kwart voor twaalf tegen middernacht wordt er alarm geblazen, hetgeen betekent dat er gevaar dreigt. Niemand heeft zin om op te staan, doch als even later onze sectie-commandant verschijnt, zit er niets anders op dan ons toch maar aan te kleeden.'

Ordonnans Jacq Buur, 32 jaar, uit Amsterdam

'Ik keer weer terug naar m'n kazemat. De mitrailleur-schutter en zijn helper liggen reeds gezellig reutelend te snurken, wanneer ik binnen kom. In de kazemat, waarvan de vloer ongeveer anderhalve meter onder de grond ligt is het weldadig koel, na de zwoele avondlucht buiten – een onweertje zou me lijken na al die afmattende

hitte. Morgen weer een dag met geïmproviseerde oefeningen en misschien wel een bezoek van een hoge ome. Hoe lang nog moet ik in deze walgelijke, ongemakkelijke kazemat zitten – wanneer is dat gemieter over gevaar voor een inval en al dat fraais meer eindelijk eens afgelopen?

De verveling drukt je in het uren-lang kaartspelen of gokken – met zo nu en dan een uitstapje naar een tweederangs bioscoop of een 48 uur verlof, waarin je je thuis niet meer op je gemak voelt, omdat je een vreemdeling in je eigen woning wordt.’

Sergeant Sengers, in zijn kazemat bij Roermond

‘Het schieten en de explosies even over de grens afkomstig van het oefenende Deutsche leger verontrustte niet meer. Toch nam mijn onrust in de avond steeds toe, vooral toen er onder de Deutsche Jodenfamilie’s een paniekstemming uitbrak.

Het was reeds bij twaalven en mijn vrouw stelde voor om naar bed te gaan, doch ik wilde eerst even naar de Maasbrug wandelen, in de hoop er eenig nieuws op te vangen. Tot mijn verbazing zag ik aan het einde van de Jezuitenstraat een viertal auto’s staan, een paar troepjes burgers stonden in de nabijheid. Toen ik naderde sprongen zij in de wagens. Dat wegvluchten gaf mij te denken.

Ik liep de Halfwegsteeg in; bij de overweg stapte een man van de fiets. In zenuwachtige toestand vertelde hij mij dat Deutsche soldaten de grens waren overgetrokken, op weg naar Roermond. Ik gaf dat bericht onmiddellijk door aan de soldaten die op post stonden. Zij geloofden van het verhaal niets. Immers de commandant van de wacht had nog geen bericht van gevaar ontvangen.’

De heer Tonnaer, Roermond

‘Nu kunnen de heren komen, wij hebben alles er aan gedaan wat wij kunnen. Ik ga nu naar huis een paar uur slaap pakken.’

Generaal Winkelman rond middernacht, nadat hij de order had gegeven de troepen in paraatheid te brengen

‘23.40 uur. Hedennacht te 3.00 *volledige* graad van *strijdvaardigheid*. Hindernissen sluiten.’

*Telexbericht van de commandant van het veldleger,
Herman van Voorst tot Voorst*

‘Wij zaten in mijn studeervertrek te roken, uiterlijk, maar ook innerlijk merkwaardig kalm. Mijn vrouw had de blinden doen sluiten om te voorkomen dat late voorbijgangers zouden worden vertrouwd door het licht achter de ramen van de ambtswoning van de minister van buitenlandse zaken in het diepst van de nacht.

Voortdurend kwamen per telefoon of door boodschappers de berichten binnen. Tezamen genomen, gaven zij merkwaardig genoeg geen duidelijk beeld van wat ons te wachten stond. De Duitse prikkeldraadversperringen langs de Nederlandse grens waren nergens weggeruimd. Er werd geen ultimatum gesteld, geen “aanbod voor bescherming” gedaan, hoewel het intussen reeds zeer laat was geworden.’

Minister van Buitenlandse Zaken Van Kleffens, Den Haag

‘Hoewel het nog steeds vrede leek, had overste jonkheer Teding van Berkhout de officieren en kornetten bijeengeroepen. Hij vertrouwde de toestand niet en wist persoonlijk dat er een rapport van de inlichtingendienst was over een aanstaande Duitse invasie en parachutistenlanding in de omgeving van Wassenaar. Andere Nederlandse commandanten hadden daar weinig aandacht aan besteed, omdat dit zo ongeveer de twaalfde waarschuwing in zes maanden was. Van Berkhout drong er die dag echter op aan het hele regiment volledig van scherpe munitie, handgranaten enz. te voorzien en beval ons allen die avond volledig gekleed en vroeg naar bed te gaan.’

Tonny van Renterghem, 20 jaar, kornet bij de huzaren

‘De eerste troepen komen het dorp binnen en ook de kapitein verschijnt. Hij ziet bleek. De als sergeant-toegevoegd dienstdoende korporaal heeft een nieuwtje. “’t Moet er kwaad uitzien voor Nederland”, beweert hij, “de kapitein is daarstraks hals over kop naar het Regimentsbureau geroepen en uit wat ik afgeluisterd heb, krijgen we vast oorlog”. De korporaal zuigt aan zijn pijp en kijkt ernstig. Henk en ik kijken elkaar ongelovig aan. “Maak het nou”, zegt Henk. “Nee, dit keer is het heus geen flauwekul”, zegt de korporaal en nu hij zich omdraait zie ik dat ook hij bleek is. “Wat heb je dan precies gehoord?”, informeren wij. Hij vertelt ons wat hij opgevangen heeft. “En wat is er dan waar van het gerucht dat de extra verloven morgen weer door zouden gaan?”.

Voorlopig is afwachten de boodschap. Hier is het in ieder geval rustig en betrekkelijk veilig ook, want eer ze de linie voor ons zijn doorgebroken is er al heel wat tijd voorbijgegaan.’

Sergeant Piet Broos, tekenaar, 29 jaar, gemobiliseerd aan de Waal bij Leeuwen

‘Den geheelen dag met Vissers samen in den tuin gewerkt. ’s Avonds thee gedronken in de Pastorie, Zus en ik samen, Jan had rheumatiek. We spraken ook over het schieten in den vorigen nacht en Nanny zeide: “Als ik er geen mitrailleurs tusschen hoor, weet ik dat ’t nog niet echt oorlog is.” Dienzelfden Donderdagavond waren Koba en Spanjers bij een van zijn broers geweest, die vlak bij de grens woont. ’s Avonds om half twaalf zouden ze naar huis gaan, maar bleven nog een tijdje op het erf van den broer staan luisteren naar het vreemde gerucht dat uit het Wald kwam: alsof er honderden zware wagens reden.

Ook wij kwamen vrij laat uit de Pastorie terug, konden na het drukke gesprek moeilijk de slaap vatten. ’t Was één uur, half ingedommeld besef ik ineens dat er weer iets in de verte rommelt. Onweer? De nacht is koud, een heldere maan en de nachtegaal slaat voortdurend. Zou het weer kanongedonder zijn? Rechtop in bed om beter te luisteren. Tusschen het gerommel het scherpe tikken van mitrailleurs o God, nu is het wèrkelijk begonnen, nu komt

het lang gevreesde over ons. Een ogenblik van wanhopige verstijving en de gedachteflits: gelukkig dat Mama dit niet meer heeft moeten beleven. Bij het raam is niets te zien als de heldere maan die den tuin verlicht, waarin de nachtegaal zingt. In de logeerkamer naast mij hoor ik zacht praten, dan: "Nel, mitrailleur-schoten, hoor je het ook?">'

Petronella Dozy, Groesbeek